

ROZDZIAŁ 5

TENDENCJE ZMIAN SELEKTYWNYCH JAKOŚCIOWYCH WSKAŹNIKÓW KONIUNKTURY JAKO KRYTERIUM WYODRĘBNIANIA FAZ AKTYWNOŚCI GOSPODARCZEJ W POLSCE

Podstawowym celem w zakresie badań koniunktury jest poszukiwanie wskaźników wyprzedzających oraz przewidywanie punktów zwrotnych. Jak dowodzi doświadczenie, realizacja tych celów w warunkach intensywnych zmian otoczenia gospodarczego i nieprzewidywalnych szoków napotyka na rosnące trudności w większości gospodarek rynkowych świata. W warunkach postępującej globalizacji spostrzeżenia te dotyczą także Polski. Czynnikiem dodatkowo utrudniającym trafne krótkookresowe prognozy jest ciągle jeszcze niekompletność polskiej gospodarki wobec standardów tradycyjnych gospodarek rynkowych. Dotyczy to stopnia prywatyzacji, funkcjonowania instytucji, niespójności poszczególnych elementów systemu gospodarczego, klimatu biznesowego czy kompetencji w życiu politycznym.

Duża intensywność zmian otoczenia gospodarczego i politycznego sektora przedsiębiorstw nie pozwala również na klarowną identyfikację przyczynowo-skutkową zmian zachodzących w krótkim okresie.

Z punktu widzenia tak rozumianych słabości krótkookresowego diagnozowania i prognozowania gospodarki, wzrasta znaczenie badań koniunktury w określaniu tendencji zmian gospodarczych, a w szczególności w poszukiwaniu cezur czasowych określających odrębność pewnych faz koniunktury. Pojęcie faz koniunktury nie jest tożsame z klasycznie pojmowanym pojęciem punktów zwrotnych. W gospodarkach transformujących się fazy koniunktury są raczej wyrazem stopnia adaptacji przedsiębiorstw do gospodarki rynkowej z jednej strony i odporności mikroekonomicznej na działania bądź zaniechania mające miejsce w obszarze polityki gospodarczej z drugiej strony. W gospodarkach takich mamy do czynienia raczej z fluktuacjami gospodarczymi niż cyklami koniunktury. Wskaźniki koniunktury¹ są wyrazem skumulowanej siły działania wszystkich możliwych czynników ujętych per saldo. Zespół czynników oraz siła ich oddziaływania są zmienne w czasie, natomiast należy przyjąć, że stałą, nakładającą się na to tendencją, jest rosnące znaczenie podstaw mikroekonomicznych w zapewnianiu równowagi makroekonomicznej. Tendencja ta jest związana z globalizacją. Globalizacja, będąc w istocie mechanizmem oddolnym, mikroekonomicznym, zasadniczo zwiększa mikroekonomiczne podstawy równowagi makroekonomicznej i powoduje znaczne podważenie podstaw tradycyjnej makroekonomii.² W rezultacie współcześnie zwiększają swoją rolę te kierunki ekonomii, które koncentrują się na podażowej stronie zjawisk gospodarczych, ograniczając rolę państwa do zapewnienia

¹ Przez wskaźniki koniunktury rozumie się wskaźniki o charakterze jakościowym, konstruowane na podstawie badań koniunktury metodą testu koniunkturalnego. Metoda ta została wdrożona do praktyki GUS w 1992 roku przez zespół autorski z Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Równoległe badania aktywności gospodarczej przedsiębiorstw tą metodą prowadzi Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej.

² W. Szymański, Globalizacja a konkurencja i mikroekonomiczne podstawy równowagi makroekonomicznej, w: Przedsiębiorstwo wobec globalizacji i integracji, praca zbiorowa, red. W. Szymański, Szkoła Główna Handlowa, Oficyna Wydawnicza Warszawa, 2002, s. 20.

wyznaczników globalnej podaży, takich jak wielkość i jakość zasobów, stan technologii, czynniki instytucjonalne.

W tym kontekście, z perspektywy funkcjonowania gospodarki rynkowej w Polsce można zauważyć sprzeczność, polegającą na rosnącym oddolnym urynkowaniu sektora przedsiębiorstw i w dużej mierze ignorowaniu potrzeby dostosowań rozwiązań makroekonomicznym do warunków funkcjonowania przedsiębiorstw na rynku globalnym. Polityka gospodarcza zdaje się nie nadążać nad zmianami zachodzącymi na poziomie mikroekonomicznym oraz nie wspierać tych zmian. Ten podstawowy brak synchronizacji powoduje, że aktywność gospodarcza przedsiębiorstw jest w rezultacie wypadkową siły oddziaływania czynników o charakterze mikroekonomicznym i makroekonomicznym, przy niekiedy ograniczającym charakterze tej ostatniej.³ Wzrost aktywności gospodarczej przedsiębiorstw występuje wtedy, gdy impuls czynnika mikroekonomicznego jest szczególnie silny i jest przypisany szczególnemu okresowi historycznemu. Takim historycznym okresem było tworzenie się praktycznie od podstaw gospodarki rynkowej na początku lat.90. oraz stosunkowo bliski okres przed wejściem do Unii Europejskiej, który wyzwalał porównywalną falę przedsiębiorczości i innowacyjności przedsiębiorstw, będących już zasadniczo na wyższym poziomie konkurencyjności.⁴ Okresy funkcjonowania gospodarki rynkowej można identyfikować na podstawie różnych kryteriów i za pomocą różnych metod badawczych. Intencją niniejszego opracowania jest wskazanie badań koniunktury jako źródła analiz dotyczących przemian polskiej gospodarki, ze szczególnym uwzględnieniem cezur czasowych wyraźnych w świetle jakościowych wskaźników koniunktury.

Tendencje zmian aktywności gospodarczej przedsiębiorstw i wyodrębnianie się tak rozumianych faz można zilustrować na podstawie kształtowania się selektywnie wybranych jakościowych wskaźników koniunktury.

Jak wynika z analizy przebiegu koniunktury w całym okresie 1992–2003, istnieją dwie cezury czasowe uzasadniające podział tego okresu na podokresy: przełom lat 1995/1996 i przełom lat 2002/2003. Uzasadniają to następujące, najbardziej symptomatyczne z punktu widzenia zachowań przedsiębiorstw gospodarczego grupy jakościowych wskaźników koniunktury, do których należą:

- wskaźniki klimatu koniunktury i ogólnej sytuacji gospodarczej,
- wskaźniki regulowania zobowiązań finansowych i poziomu należności,
- wskaźniki koniunktury w zakresie bariery konkurencyjnego importu oraz obciążeń na rzecz budżetu państwa,
- wskaźniki koniunktury w zakresie prognozy zwiększenia, stabilizacji i zmniejszenia zatrudnienia.

Wskaźniki klimatu koniunkturalnego są konstruowane jako średnia arytmetyczna sald odpowiedzi dotyczących aktualnej i przewidywanej na najbliższy okres ogólnej sytuacji gospodarczej przedsiębiorstw.

Wskaźniki ogólnej sytuacji gospodarczej oraz dotyczące regulowania zobowiązań gospodarczych i poziomu należności są różnicą między ważonym procentem odpowiedzi pozytywnych i negatywnych. Wskaźniki są wazone wartością produkcji sprzedanej

³Analizując przebieg najbardziej syntetycznych wskaźników koniunktury, a także wskaźnika tempa wzrostu PKB w Polsce, nie trudno o proste skojarzenie, że największą dynamiką wzrostu gospodarka cechowała się do połowy lat 90., gdy po stronie czynników mikroekonomicznych silnie działała indywidualna przedsiębiorczość, a państwo jej nie ograniczało, oraz w okresie od 2003 roku, kiedy silnie działał czynnik wejścia do Unii Europejskiej, a państwo było skoncentrowane głównie na działaniach politycznych.

⁴Według międzynarodowej agencji ratingowej Fitch, średnioterminowa perspektywa dla polskich firm, oparta na 5-procentowej prognozie wzrostu PKB w 2004 i 2005 roku, jest umiarkowanie pozytywna. Fitch uważa, że polskie firmy mają już za sobą ciężkie czasy związane z powolnym wzrostem przychodów, głębokiego cięcia kosztów i słabych wyników operacyjnych. PAP, 23.05.2004.

przetwórstwa przemysłowego. Wskaźniki mają tendencję wzrostową, jeżeli per saldo ogólna sytuacja gospodarcza poprawia się, jeżeli per saldo zdolność do regulowania zobowiązań rośnie i jeżeli per saldo poziom należności spada.

Wskaźniki koniunktury w zakresie bariery konkurencyjnego importu oraz obciążeń na rzecz budżetu państwa są konstruowane jako procentowy udział odpowiedzi respondentów deklarujących istnienie każdej z barier w stosunku do wszystkich respondentów odpowiadających na dane pytanie ankiety koniunkturalnej.

Wskaźniki koniunktury w zakresie prognozy zwiększenia, stabilizacji i zmniejszenia zatrudnienia są wskaźnikami zdezagregowanymi i wskazują strukturę odpowiedzi respondentów na pytanie o przewidywaną w krótkim okresie politykę zatrudnienia w przedsiębiorstwie. Wskaźniki te jako jedyne z wyselekcjonowanych do analizy wskaźników są przedstawione w postaci wskaźników miesięcznych. Pozostałe wskaźniki zostały uśrednione dla okresów rocznych. Zabieg ten pozwolił na ocenę tendencji zmian w dłuższym okresie i wyznaczenie trendu

Łącznie wszystkie wymienione grupy wskaźników odzwierciedlają szerokie spektrum skutków gospodarczych w skali mikro i makroekonomicznej. Skutki te zasadniczo i w najbardziej syntetycznym ujęciu dotyczą trzech sfer: poziomu aktywności gospodarczej przedsiębiorstw, sytuacji finansowej przedsiębiorstw, międzynarodowej konkurencyjności sektora przedsiębiorstw i popytu na pracę na poziomie przedsiębiorstw. Wszystkie standardowo stosowane i obserwowane przez ekonomistów wskaźniki makroekonomiczne są w jakiś sposób pochodną tych obszarów gospodarki. Dotyczy to współczynnika bezrobocia, a także takich wielkości jak tempo wzrostu PKB, poziomu konsumpcji indywidualnej, poziomu cen, tempa wzrostu eksportu i importu. Wartość informacyjna wymienionych wskaźników jest na tyle duża i istotna, że mogą służyć jako cząstkowy barometr gospodarczy.

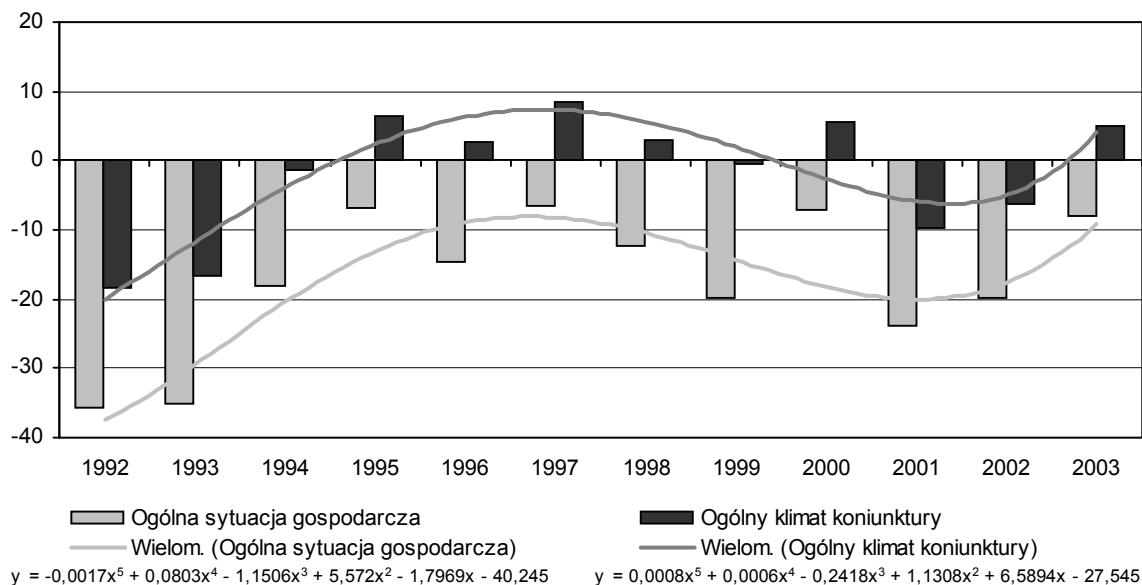
Wskaźniki klimatu gospodarczego absorbują w sobie wszystkie czynniki wpływające na sytuację mikroekonomiczną przedsiębiorstw w danym czasie, zarówno te, które mają charakter rynkowy jak i te, które mają charakter pozarynkowy, tzn. wynikający z polityki państwa i konkretnych jego decyzji bądź też ich zaniechania. Wskaźniki z grupy barier gospodarczych pośrednio wskazują na skutki decyzji makroekonomicznych dla sektora przedsiębiorstw, które objawiają się w postaci konsekwencji finansowych dla pojedynczego przedsiębiorstwa i możliwości sprostania zagranicznej konkurencji. Wskaźniki dotyczące zatrudnienia łączą obraz zapotrzebowania przedsiębiorstw na czynnik pracy z obrazem skutków społecznych w postaci współczynnika bezrobocia.

Wskaźniki te są rejestrowane statystycznie, w zależności od rodzaju wskaźnika, w postaci wahań miesięcznych bądź kwartalnych, a zagregowane dla porównywalności do średnich zmian rocznych wskazują na zasadność wyodrębnienia okresu 1996 do 2002 roku jako odrębnego okresu badawczego. Wynika to z faktu, że przełom lat 1995/1996 charakteryzował się pierwszym załamaniem wzrostowych tendencji koniunktury, trwających od 1992 roku, przełom zaś 2002/2003 charakteryzował się przełamaniem spadkowych tendencji koniunktury. W przypadku niektórych wskaźników, dotyczących barier gospodarczych i krótkookresowej polityki zatrudnienia, wyraźnie zarysowuje się dodatkowo cezura przełomu lat 1999/2000. Można ją zinterpretować, w zależności od rodzaju wskaźnika, jako wyraźne przełamanie się długookresowych tendencji w zakresie źródeł występującej od 2002/2003 fazy wzrostu aktywności gospodarczej przedsiębiorstw. Chodzi o przełamanie tendencji do redukcji zatrudnienia i przekształcenie się tendencji wzrostowej w tendencję spadkową w zakresie odczuwanej bariery konkurencyjnego importu.

Biorąc pod uwagę, oprócz wartości wskaźników dla danego roku, dodatkowo oszacowany trend w postaci wielomianu 5 stopnia można zauważyć, że co prawda spadkowa tendencja linii trendu w przypadku głównych wskaźników utrzymuje się aż do końca 2002 roku, to jednak sytuacja na koniec 1999 roku również w tym przypadku jest

charakterystyczna i przełomowa. Linia trendu przechodzi wtedy z wartości dodatnich dla wskaźnika klimatu koniunkturalnego do wartości ujemnych i dopiero od 2003 roku zaczyna powracać do tendencji wzrostowych, aczkolwiek znajduje się ciągle poniżej linii zera.

Najbardziej syntetyczne wskaźniki koniunktury dla sektora przemysłu przetwórczego przedstawia rysunek 1.⁵

Rysunek 1. Przeciętne roczne jakościowe wskaźniki koniunktury w zakresie klimatu koniunktury i ogólnej sytuacji gospodarczej w latach 1992-2003

Źródło: Badania koniunktury, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1996, 1999, 2001, 2004. Ankieta miesięczna.

Rok 1996 otwiera nowy okres kształtowania się jakościowych wskaźników koniunktury, prowadzący do udokumentowania spadkowych tendencji aktywności gospodarczej przedsiębiorstw. Zarówno wskaźnik klimatu gospodarczego jak i wskaźnik ogólnej sytuacji gospodarczej na koniec 1996 roku przyjęły wartości zdecydowanie niższe niż w 1995 roku. Poziom tych wskaźników ulegał niewielkim wahaniom w trakcie okresu 1996-1999, ale ostatecznie na koniec roku 2002 ukształtował się na poziomie zdecydowanie niższym w stosunku do okresu wyjściowego. Ocena sytuacji gospodarczej w opiniach przedsiębiorstw w świetle tych wskaźników była zarówno w 1996 roku jak i 2002 zbliżona do oceny ukształtowanej w 1994 roku, wtedy w rosnącej linii trendu. Szczególny obraz funkcjonowania przemysłu przetwórczego w 1996 roku i nie dość jednoznaczna oficjalna interpretacja sytuacji gospodarczej w tym okresie wynikała z nałożenia się dwóch odmiennych, pozornie ze sobą sprzecznych informacji, wynikających z odrębnego podejścia makro i mikroekonomicznego.

W świetle wskaźników makroekonomicznych gospodarka w 1996 roku wykazywała ciągle jeszcze pozytywne symptomy, takie jak spadek bezrobocia i inflacji oraz wzrost PKB. Tempo wzrostu PKB jeszcze w 1997 roku, podobnie jak w 1996 roku przewyższało 6% rocznie. Tendencja spadkowa była już jednak widoczna w tempie wzrostu indywidualnej konsumpcji.

Równocześnie w świetle wskaźników mikroekonomicznych spadała rentowność

⁵ Oprócz badań koniunktury dla przemysłu przetwórczego GUS prowadzi również badania w zakresie koniunktury w budownictwie i handlu. Przekroje badawcze dotyczą sektora publicznego i prywatnego, małych, średnich i dużych przedsiębiorstw oraz poszczególnych działów PKD.

przedsiębiorstw, a każda złotówka zysku była wypracowywana coraz większym kosztem. Na przełomie lat 1995/1996 po raz pierwszy spadł udział liczby przedsiębiorstw wykazujących zysk netto w ogólnej liczbie przedsiębiorstw. Spadek wynoszący wtedy dwa punkty procentowe (z 66 do 64%) rozpoczął wyraźną tendencję spadkową tego wskaźnika, który w 2001 roku spadł do poziomu 56%. Rok 2002 był rokiem, w którym ta tendencja została dopiero przełamana.

Stopy wzrostu podstawowych wskaźników makroekonomicznych, szczególnie na tle Unii Europejskiej czy krajów OECD kształtowały się korzystnie.

Tabela 1

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne w Polsce na tle OECD i UE
w okresie 1996-2003 roku

Wskaźniki	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	I półrocze 2003
Tempo wzrostu PKB								
Polska	106,0	106,8	104,8	104,1	104,0	101,0	101,4	103,8
OECD	103,0	103,5	102,8	103,4	103,8	100,8	101,9	101,9
UE	101,7	102,6	102,9	102,8	103,5	101,6	101,0	100,5
Tempo wzrostu indywidualnej konsumpcji								
Polska	108,7	106,9	104,8	105,2	102,7	102,0	103,3	103,8
OECD	102,9	103,0	103,1	103,9	103,6	102,1	102,3	102,3
UE	102,7	102,2	103,3	103,7	103,1	102,2	101,2	101,4
Tempo wzrostu produkcji przemysłowej								
Polska	108,3	111,5	103,5	103,6	106,7	100,6	101,4	108,9
OECD	103,0	105,3	102,2	103,2	105,5	97,4	100,1	100,4
UE	100,5	103,9	103,7	101,1	104,8	99,9	99,2	99,7
Poziom bezrobocia								
Polska	12,3	11,2	10,6	13,9	16,1	18,2	19,8	19,2
OECD	7,2	7,0	6,9	6,7	6,3	6,5	7,0	7,1
UE	10,2	10,0	9,4	8,7	7,8	7,4	7,7	8,0
Indeks cen								
Polska	119,9	114,9	111,8	107,3	110,1	105,5	101,9	100,8
OECD	105,1	104,4	104,0	103,4	104,0	103,5	102,6	102,4
UE	102,5	102,1	101,8	101,2	102,5	102,5	102,1	102,1
Import w procentach do eksportu								
Polska	152,0	164,3	166,7	167,5	154,6	139,3	134,4	128,8
OECD	100,4	100,4	101,2	104,2	107,4	106,5	106,6	105,8
UE	95,2	94,9	96,3	98,0	100,1	98,1	95,6	93,8
Tempo wzrostu eksportu								
Polska	106,7	105,4	109,6	97,1	115,5	100,6	113,6	127,3
OECD	104,2	103,4	100,9	102,8	107,9	114,0	103,4	109,3
UE	104,5	100,4	103,6	100,2	102,2	100,5	106,0	111,1
Tempo wzrostu importu								
Polska	127,8	113,9	111,2	97,6	106,6	102,7	109,6	122,2
OECD	105,6	103,5	101,6	105,6	111,2	95,9	103,1	108,3
UE	103,9	100,1	105,0	97,6	104,3	98,5	103,8	108,6

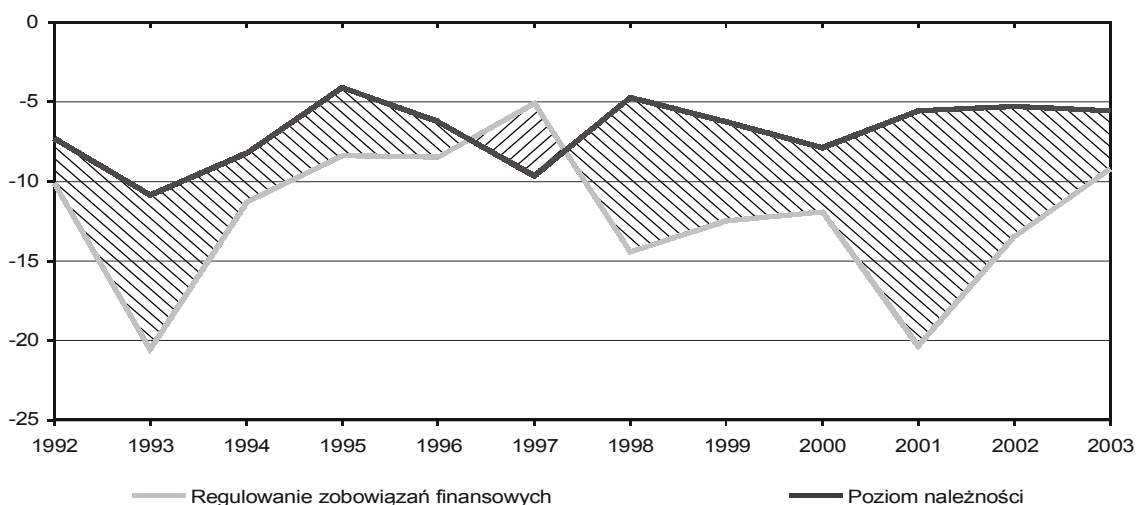
Źródło: Poland quarterly statistics, Central Statistical Office, vol.XII 2003, nr 2, Warszawa, styczeń 2004, s. 66-71.

Tempo wzrostu PKB wynosiło 6%, wobec 1,7% w Unii Europejskiej i 3% w krajach OECD, tempo wzrostu produkcji przemysłowej wynosiło 8,3% wobec 0,5% w UE i 3% w krajach OECD, stopa bezrobocia i indeksy cen były z oczywistych względów (początkowy etap transformacji) ciągle jeszcze wyższe niż w obu ugrupowaniach, ale ich poziom systematycznie spadał, co budziło pozytywne oceny. Na koniec roku 1996 gospodarka polska była jednak wyraźnie bardziej importochłonna niż oba ugrupowania. Indeks importu w procentach w stosunku do eksportu wynosił 152, podczas gdy w krajach UE jedynie 95,2, a w krajach OECD 100,4. Samo roczne tempo wzrostu eksportu wynosiło wtedy 6,7%, a tempo wzrostu importu 27,8%. Ta dualność ocen mikro i makroekonomicznych zacierała ostrość spojrzenia na wiele problemów gospodarczych i skłaniała (względy polityczne, cykl wyborczy) do przyjmowania raczej pozytywnych niż negatywnych interpretacji. To z kolei nie determinowało polityków w sposób bezwzględny do podejmowania niezbędnych reform gospodarczych, w tym przede wszystkim fundamentalnej dla przyszłych okresów reformy budżetu państwa.

Na koniec analizowanego okresu, w 2002 roku obraz sytuacji gospodarczej, mierzony wskaźnikami mikroekonomicznymi był już zdecydowanie bardziej spójny z oceną makroekonomiczną. Tym samym znikła wcześniejsza dualność ocen, a możliwość nadużywania ocen pozytywnych była z merytorycznego punktu widzenia niczym nieuzasadniona.

W trakcie okresu 1996-2002 (do 1,4%) systematycznie spadało tempo wzrostu PKB, (do 1,4%), choć w 1999 roku wynosiło jeszcze 4,1%. Tempo wzrostu produkcji przemysłowej spadło do 1,4%, a współczynnik bezrobocia wzrósł do 19,8%. Systematycznie przez prawie cały okres wzrastała też relacja importu do eksportu, co przesunęło popyt krajowy na towary zagraniczne. Punktem zwrotnym w tym zakresie był rok 2000, co znakomicie potwierdzają jakościowe wskaźniki koniunktury (rysunek 3). Jediną pozytywną tendencją był w tym okresie systematyczny spadek poziomu inflacji, którego wskaźnik w 2002 roku wyniósł 1,9%, a wcześniej w 1998 roku przekroczył psychologiczną barierę inflacji dwucyfrowej. Po części było to wynikiem polityki monetarnej, a po części spadku inflacji w krajach UE, z której niższe ceny wraz z importem były przenoszone na krajowy rynek.

Systematyczne pogarszanie się sytuacji mikroekonomicznej w tym okresie obrazują jakościowe wskaźniki koniunktury w zakresie zobowiązań finansowych i poziomu należności.

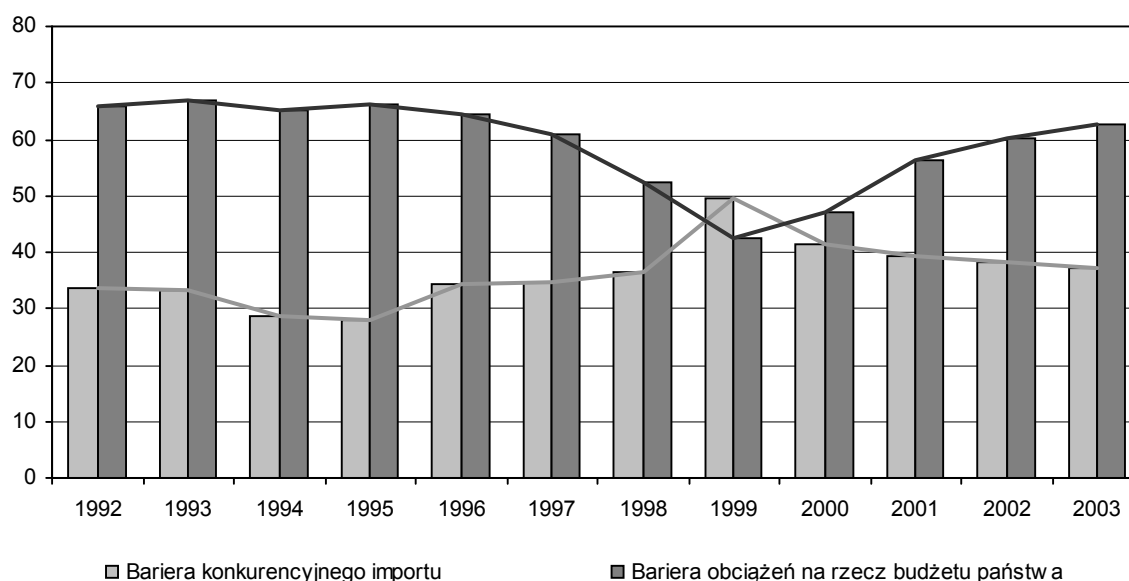
Rysunek 2. Przeciętne roczne jakościowe wskaźniki koniunktury w zakresie regulowania zobowiązań finansowych i poziomu należności w latach 1992-2003

Źródło: Badania koniunktury, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1996, 1999, 2001, 2004. Ankieta kwartalna.

Z rysunku 2 wynika, że wraz z przełomem 1995/1996 roku w sektorze przedsiębiorstw przemysłu przetwórczego skończył się okres tendencji wzrostowych obu wskaźników i pozostawania ich względem siebie w bezpośrednim związku. Cały okres 1996-2002 charakteryzują różnokierunkowe zmiany wskaźników oraz powiększanie się różnicy między ich przebiegiem. Oznacza to, że przedsiębiorstwa weszły w okres zachwiania płynności finansowej. Poprawę sytuacji można zaobserwować dopiero w 2002 roku, w którym po raz pierwszy od 1996 roku rozpiętość między wskaźnikami zobowiązań i należności się zmniejszyła przy jednoczesnym spełnieniu warunku zbieżności kierunkowej.

Słabnąca aktywność gospodarcza przedsiębiorstw i rozchwianie sytuacji finansowej nie przekładały się na wpływy do budżetu, a to z kolei przy rosnących wydatkach skłaniało do zwiększania obciążeń finansowych przedsiębiorstw na rzecz budżetu państwa.

Kolejnym i wyrazistym obszarem, który identyfikuje odrębność okresu 1996-2002, ze szczególnym uwzględnieniem roku 2000 jest w tym kontekście kształtowanie się barier konkurencyjnego importu i obciążeń na rzecz budżetu państwa.

Rysunek 3. Przeciętne roczne jakościowe wskaźniki koniunktury w zakresie bariery konkurencyjnego importu oraz obciążeń na rzecz budżetu państwa w latach 1992-2003

Źródło: Badania koniunktury, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1996, 1999, 2001, 2004. Ankieta kwartalna.

Jak wynika z analizy barier działalności odczuwanych przez przedsiębiorstwa, rok 1999 był ostatnim rokiem w całym analizowanym okresie 1992-2002, w którym bariera obciążeń na rzecz budżetu wykazywała nieznaczną tendencję malejącą, (szczególnie w ostatnim okresie na skutek impulsu obniżenia podatku CIT), choć rejestrowaną na ciągle wysokim poziomie. Wśród wszystkich respondentów GUS odpowiadających pozytywnie na pytanie o istnieniu barier dla działalności przedsiębiorstw, w 1996 roku barierę obciążeń na rzecz budżetu państwa rejestrowało ponad 60% przedsiębiorstw, a w 1999 roku ponad 40% przedsiębiorstw. Po tym przejściowym spadku wskaźnika, na koniec wyodrębnionej fazy 1996-2002, poziom tego wskaźnika powrócił ponownie do wysokości 60%. Odwrotną, czyli rosnącą tendencją począwszy od przełomu 1995/1996 charakteryzowała się z kolei bariera konkurencyjnego importu. W 1999 roku dla połowy przedsiębiorstw konkurencyjny import stanowił istotne ograniczenie własnej działalności. W całym okresie 1992-2002 rok 1999 był tu również przełomowy, gdyż poziom tej bariery był najwyższy. Można więc powiedzieć, że w całym okresie 1996-2002 z punktu widzenia kształtowania się obu wskaźników

koniunktury: konkurencyjnego importu i obciążeń na rzecz budżetu państwa, gospodarka wykazywała tendencje spadkowe aż do 2000 roku nie tyle z powodu restrykcyjności fiskalnej co z powodu ograniczania popytu wewnętrznego przez konkurencyjny import. Tempo wzrostu indywidualnej konsumpcji było w tym okresie co prawda spadkowe i wynosiło 8,7% w 1996 roku oraz 5,2% w 1999 roku, ale wyższe niż tempo wzrostu PKB i w wyższej relacji niż miało to miejsce w krajach UE i krajach OECD

Dodatkowym czynnikiem pogarszającym sytuację w zakresie handlu zagranicznego było załamanie się obrotów zagranicznych w wymianie z Rosją. Po nieuniknionym pierwszym okresie dostosowawczym i zaakceptowaniu nowych, stosownych dla gospodarek rynkowych zasad w zawieraniu umów i rozliczeń, w 1997 eksport do Rosji miał już w całkowitym eksporcie udział ponad 8 procentowy, a import ponad 6 procentowy. Prawdziwe załamanie gospodarczych kontaktów polsko-rosyjskich nastąpiło w 1998 roku, kiedy miał miejsce kryzys w obsłudze zadłużenia zagranicznego Rosji i głęboka dewaluacja rubla. Spadek w obrotach po stronie polskiego eksportu nasilił się jeszcze w 1999 roku i dopiero od 2000 roku rozpoczęła się jego odbudowa.⁶

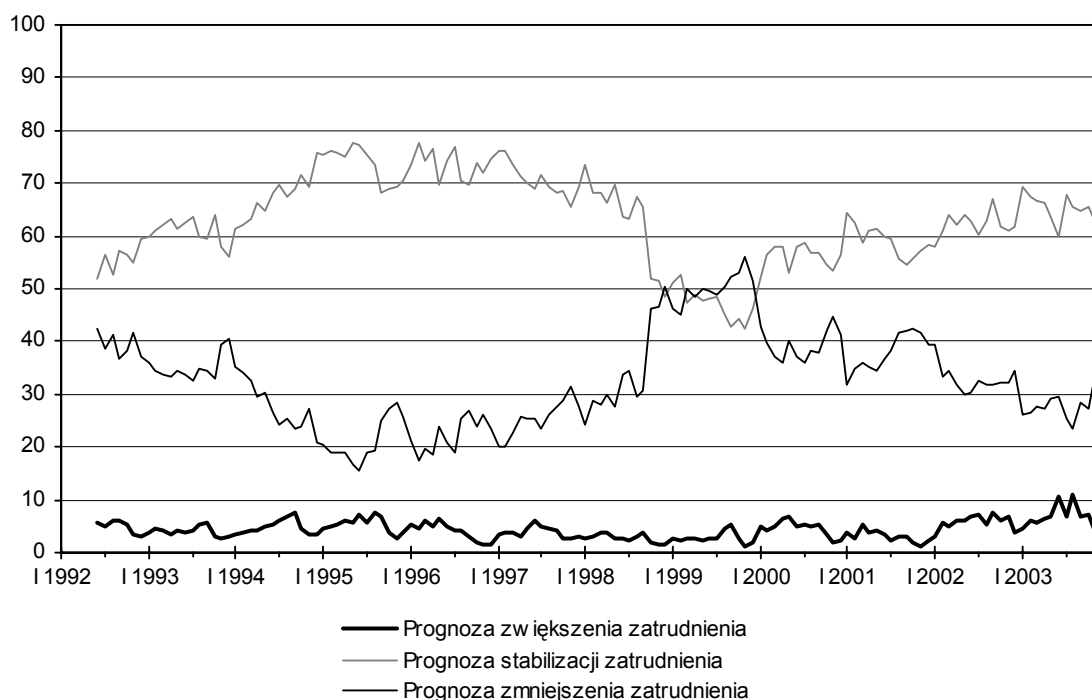
Rosnąca bariera konkurencyjnego importu informowała jednak przede wszystkim o nienadążaniu polskich przedsiębiorstw w konkurowaniu z produktami importowanymi. Należy też mieć na uwadze, że spadająca w świetle tego wskaźnika międzynarodowa konkurencyjność przedsiębiorstw ma podwójny wymiar interpretacyjny. Z jednej strony utrzymywała się w tym okresie luka konkurencyjna z tytułu wspomnianego niedostosowania do poziomu produktów importowanych z gospodarek zachodnich, z drugiej strony trudności eksportu do Rosji wynikały nie tylko z kryzysu rosyjskiego, ale także z faktu, że o względy tego rynku zaczęli konkurować producenci z Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych, którzy przyczynili się generalnie do podniesienia wymagań wschodzących rynków wschodnich. Wskaźnik tempa wzrostu eksportu w analizowanym okresie wynosił w 1996 roku 6,7%, a w 1999 roku -2,9 w stosunku do poprzedniego roku. Lata 1999/2000 były przełomowe dla tendencji w eksporcie. Potwierdzają to zgodnie wskaźniki ilościowe i jakościowe. Wraz z rozpoczęciem nowej fazy koniunktury, czyli od przełomu lat 2002/2003 tempo wzrostu eksportu wzrosło ze 113,6 w 2002 roku do 127,3 w pierwszej połowie 2003.

W świetle wskaźników koniunktury barierę konkurencyjnego importu odczuwa niecałe 40% badanych przedsiębiorstw.

Do momentu przełamania się tendencji na przełomie lat 1999/2000 przedsiębiorstwa nie mogąc sprostać zagranicznej konkurencji na rynku krajowym, i nie mając możliwości szybkiej zmiany reorientacji eksportowej z rynków wschodnich na rynki zachodnie, a także mając rosnącą świadomość presji na sprostanie konkurencji w warunkach powszechnie otwartego rynku, zareagowały na spadek popytu na produkty krajowe i pozostałe wymienione okoliczności racjonalnie, podążając w kierunku redukcji kosztów.

W pierwszej kolejności redukcja dotyczyła kosztów pracy, których pozapłacowe elementy stale rosły. Przy spadającej inflacji zgodnie z regułą substytucyjności kosztów pracy i kapitału, substytucja następowała w kierunku kapitału, podnosząc wydajność pracy i technologiczną jakość produktu. Działo się to jednak kosztem zwiększenia bezrobocia. Tendencje te z perspektywy zachowań przedsiębiorstw doskonale ilustrują jakościowe wskaźniki koniunktury, dotyczące formułowanej z miesiąca na miesiąc prognozy zatrudnienia.

⁶ D.Filar, Bankier, magazyn klientów korporacyjnych, 2003, nr 4, s.6

Rysunek 4. Przeciętne miesięczne jakościowe wskaźniki koniunktury w zakresie prognozy zatrudnienia. Struktura ocen w okresie 1992-2003

Źródło: Badania koniunktury, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1996, 1999, 2001, 2004. Ankieta kwartalna.

Biorąc pod uwagę kroczącą miesięczną prognozę zwiększenia, stabilizacji i zmniejszenia zatrudnienia wyraźnie widać, że w okresie 1996-2002, w roku 1996 rozpiętość między odsetkiem przedsiębiorstw deklaruującym stabilizację zatrudnienia a odsetkiem przedsiębiorstw deklaruujących jego zmniejszenie zaczęła się zmniejszać po osiągnięciu maksimum w 1995 roku, a w roku 1999 osiągnęła minimum. Oznacza to, że głównie w tym okresie następowała stała redukcja zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw. Jednocześnie przedsiębiorstwa dokonywały dostosowania, głównie redukcji, zdolności produkcyjnych w stosunku do popytu. W okresie od 2000-2002/3 sytuacja ulega ponownemu odwróceniu. W stosunku do przełomu lat 1999/2000 ponownie wzrasta odsetek przedsiębiorstw deklaruujących stabilizację zatrudnienia, a spada odsetek przedsiębiorstw deklaruujących zmniejszenie zatrudnienia. W tym okresie stabilizuje się również na wyższym poziomie w stosunku do przełomu lat 1999/2000 odsetek przedsiębiorstw deklaruujących zgodność poziomu zatrudnienia z potrzebami produkcji. Należy przypuszczać, że rozpiętość prognozy stabilizacji i zmniejszenia zatrudnienia nie osiągnie w nowej fazie koniunktury rozpiętości z przełomu lat 1995/1996. Wynika to z dokonanego wzrostu wydajności pracy na drodze inwestycyjnej.

W rezultacie analizy przebiegu wytypowanych jakościowych wskaźników koniunktury można wyciągnąć dwa wnioski. Po pierwsze, istnieją logiczne podstawy do wyodrębnienia okresu 1996-2002 i okresu od 2002/2003 według kryteriów wskaźników otrzymywanych na drodze testu koniunktury. Po drugie uzasadniona wydaje się hipoteza, że w okresie 1996-1999 w polskiej gospodarce dokonał się zasadniczy proces restrukturyzacji na poziomie mikroekonomicznym w danych warunkach systemowych, niekiedy wyraźnie nie sprzyjających i nie wspomagających rozwoju przedsiębiorstw.

Wskaźniki dotyczące barier gospodarczych oraz krótkookresowych prognoz zatrudnienia jednoznacznie wykazują, że warunki dla ożywienia gospodarczego w 2003 roku

zaczęły się tworzyć począwszy od punktu krytycznego, który miał miejsce w 2000 roku. Wzrost kursu dolara i euro pobudziły eksport, który zrekompensował w dużej mierze braki popytu wewnętrznego. Czynnikiem współdziałającym był wzrost poziomu konkurencyjności przedsiębiorstw po okresie restrukturyzacji mikroekonomicznych i szansa sprostania konkurencji na otwartym rynku.

Czynników decydujących o ożywieniu gospodarczym w 2003 roku należy upatrywać generalnie w zaakceptowaniu idei otwartego rynku i wyzbywaniu się kompleksów kompetencyjnych wobec odbiorców i kooperantów z innych krajów. Czynnikiem wspomagającym są perspektywy dalszego obniżenia podatku CIT i szacunki wypłat większych dywidend, a przede wszystkim perspektywy i spekulacje dotyczące korzyści dla wielu przedsiębiorstw wynikające z różnic cenowych po wejściu do Unii Europejskiej.

Jak dowodzi doświadczenie, za spadkami i wzrostami wskaźników koniunkturalnych kryją się z upływem lat coraz bardziej skomplikowane warunki otoczenia mikro i makroekonomicznego. Wskaźniki koniunktury odzwierciedlają jedynie sytuację per saldo. Na ich podstawie można jednak w przejrzysty sposób wyodrębnić określone fazy kształtowania się koniunktury.